

JESENKA MIŠKIV

Muzej Brodskog Posavlja
Ante Starčevića 40
HR-35000 SLA VONSKI BROD

RIMSKA VOJNIČKA DIPLOMA IZ SLAVONSKOG BRODA

UDK 904: 739.5 (497.5)'71'

Izvorni znanstveni rad

Muzej Brodskog Posavlja je 1997. obogaćen iznimno vrijednim predmetom iz antičkog razdoblja.¹ Riječ je o rimskoj vojničkoj diplomi iz 1. st. po Kr. Nađena je na području Broda, a i odnosi se na Brod, jer se na njoj spominje Marsonija (*MARSUNNIA*, ime antičkoga grada na prostoru današnjeg Broda). Rijetko dobrom očuvanošću i značenjem podataka što ih sadrži diploma zauzima istaknuto mjesto u antičkoj zbirci Muzeja, uz također jedinstveni nalaz rimskog svečanog štitnika za nogu (knemida), pronađenog u sličnim okolnostima u rijeci Savi 1975. god.²

Diploma je pronađena posve slučajno i vrlo su zanimljive okolnosti njezina dospjeća u Muzej. Izvađena je iz korita Save, četrdesetak km nizvodno od Broda, na mjestu šljunčare Dubočica kod Slavenskog Samca, prilikom vađenja pijeska. Zajedno s pijeskom dospjela je najprije na jedno gradilište u Nijemcima³ kod Vinkovaca, gdje je otkrivena prilikom prosijavanja pijeska. Poslije toga odnesena je u Gradski muzej Požege na uviđaj (jer je nalaznik iz tog kraja); požeški su muzealci odmah obavijestili Muzej Brodskog Posavlja i nakon čega je diploma sretno pristigla u Brod.

Rimske vojničke diplome rijetki su nalazi u našim krajevima pa i šire. Do sada je na prostoru Hrvatske, uključujući i nekadašnje dijelove Srijemske županije, pronađeno dvanaest diploma nejednako sačuvanih, od kojih su šest čitave, četiri s jednom pločicom i dvije u obličju malog ulomka. Prvi primjerci pronađeni su u drugoj polovici 19. st. i na početku 20. st. Nekolicinu je objavio Josip Brunšmid i nalaze se u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Nakon stanke od gotovo

1. Diploma je otkupljena sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Stručno mišljenje o diplomi načinili su Mirko Bulat, Muzej Slavonije Osijek i Ante Rendić-Miočević, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu, na čemu se najtoplijе zahvaljujemo.

2. *AJug*, 16/1979; *VMBP*, 4/1980; *Katalog izložbe*, 1988; *IzdHAD*, 16, 1993:71-81.

3. Građevinsko poduzeće "Zid" iz Slavenskog Broda izvodilo je radove na obnovi ratom uništenih obiteljskih kuća. Voditelj radilišta dipl.ing.građ. Ivica Ergotić dao nam je podatke o okolnostima nalaza. Radnik Stjepan Lučić iz Zagrada (Požege) donio je diplomu u Muzej na otkup.

4. 1) Diploma iz Ilače, BRUNŠMID 1891: 33-40; 2) Diploma iz Bijele Crkve kod Rače, 1 pločica, BRUNŠMID 1896/97:1-6; 3) Diploma iz Krnješevaca, 1 pločica, BRUNŠMID 1898:144-149; 4) Diploma iz Siska, BRUNŠMID 1910/11:23-39 (i mali odlomak diplome iz Surduka); 5) Mali odlomak diplome iz Siska, BRUNŠMID 1915/19:19-21. Najranije je pronađena diploma iz Grabarja, nadomak Slavenskog Broda, 1862., sačuvana 1 pločica. Čuva se u Arheološkom muzeju Zagreb (CIL XVI 17). U starije nalaze spadaju diplome iz Salone, danas u Beču (CIL XVI, 14) i diploma iz Umaga, 1 pločica, danas u Trstu, BENEDETTI 1973, a koju je ranije objavio Piero Sticcoti *uATR*, 4/1908:289.

sedamdesetak god. 1975. god je pronađena dobro očuvana diploma u Negoslavcima,⁵ u vukovarskom kraju, koja je svojevremeno pobudila veliki interes domaćih i inozemnih stručnjaka. Najnoviji nalaz diplome iz Broda sa zanimanjem je dočekan u stručnim krugovima, a zabilježen je i u medijima. U međuvremenu smo saznali da je i u Vukovaru 1993. god. pronađena još jedna vrlo dobro usčuvana diploma.⁶

Smatra se da je u vremenu od cara Klaudija (najranija diploma datira iz 52.g.) pa sve do Dioklecijana ukupno izdato 250 do 500 tisuća diploma.⁷ Od toga je, do 1977. god., otkriveno svega 257 diploma, uključujući i ulomke. Diplome pronađene do 1954. god. objavljene su u XVI. sv. CIL-a iz 1936. i njegovu Suplementu iz 1955. god. Primjerke pronađene u razdoblju od 1954. do 1977. obradila je Margaret Roxan.⁸

Diplome su legalizirani prijepis carskog dekreta s izvornika koji se nalazio u Rimu najavnome mjestu, a kojim se islužanim vojnicima⁹ dodjeljuju određena prava i zakonske povlastice. Tekst svake diplome započinje s imenom cara u nominativu i svim počasnim naslovima, zatim su naznačeni vojni odjeli kojima su pripadali dotični vojnici, ime zapovjednika te formula kojom se dodjeljuje rimsko građansko pravo (*civitas*) njima i njihovim potomcima te pravo zakonitog braka (*conubium*). Slijedi datum dekreta, imena dvojice konzula za godinu kada je diploma izdata te ime primaoca diplome s naznakom narodnosne pripadnosti, ili pak rodnog mjesta, a katkada su navedeni i članovi njegove obitelji. Na kraju se navodi podatak gdje se u Rimu nalazi izvornik, s imenima svih vojnika istog vojnog odjela za koje je toga datuma načinjen prijepis.

Vojničke diplome dobivali su pripadnici pomoćnih jedinica (*aiailia*) i veterani flote koji su bili regrutirani uglavnom od dobrovoljaca iz provincija (*peregrini*)¹⁰. Diplome su dobivali i pripadnici pretorijanskih kohorti (careva osobna straža) i gradskih kohorti (gradska straža) za osobite zasluge. Diplome su se dodjeljivale auxilijarcima sve do 193. god., veteranima flote do 250. god., a pretorijancima i gradskim kohortama do 306. god.¹¹

Diplome se sastoje od dviju brončanih pločica međusobno spojenih žicom na dva određena mjesta. Na obje pločice sa svake je strane ispisan tekst urezanim slovima. Sam tekst dekreta je dva puta napisan, na dvije unutarnje strane pločica (po širini) i na drugoj vanjskoj strani (po visini). Na prvoj vanjskoj strani popisana su imena svjedoka koji potvrđuju točnost prijepisa (obično ih je sedam, a katkada i više)¹² Pločice su se zatvarale tako da su se omotale žicom provučenom kroz dvije srednje rupice i potom se zapečatile pečatima svjedoka smještenim po sredini u posebnom prostoru (*theca*). Vjerodostojnim se smatrao unutarnji tekst, a izvana je duplikat napisan da se u svakom slučaju ne moraju uklanjati pečati i žice.

5. DUŠANIĆ 1978:461-475; DORN 1984:165-174.

6. Diploma je pronađena u prigradskom naselju Lužac, uz desnu obalu Vuke, u tijeku poljoprivrednih radova. Izdana je dekurionu druge ale Hispanaca i Aravakornjana, a koji se zvao Dazije, sin Karmaja, iz plemena Breuka, od 2.VI 60.g. (istog datuma je i diploma iz Beča, CIL XVI, 4). Diploma se nalazi na konzerviranju i čuvanju u Muzeju grada Novog Sada. Podatke dobili od kolega iz Gradskog muzeja Vukovar.

7. MORRIS-ROXAN 1977:300.

8. ROXAN 1978; diploma iz Negoslavaca nije ušla u ovu publikaciju jer je tek izdana 1978.

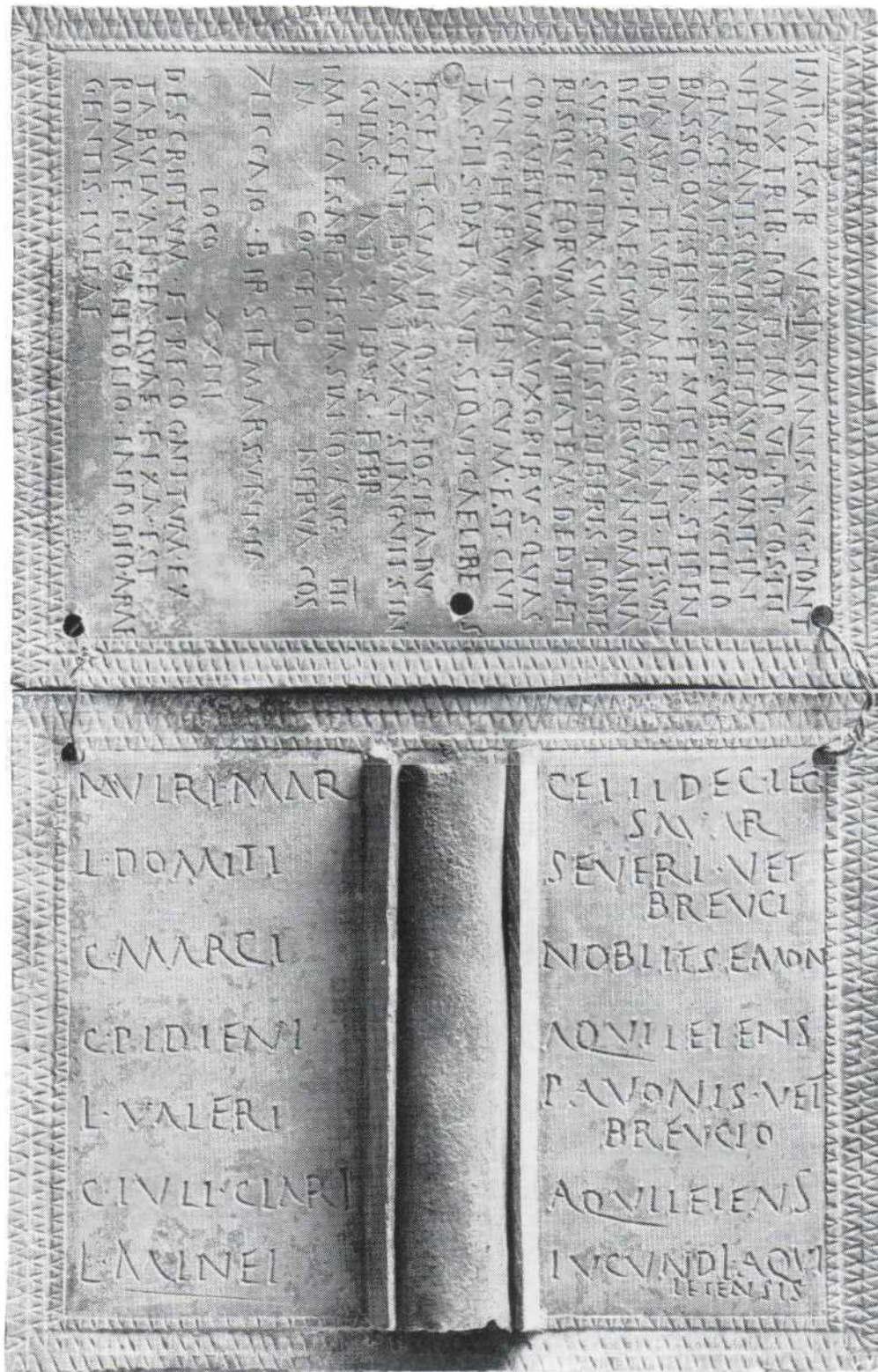
9. Služba kod brodovlja trajala je 26 godina, u kopnenim pomoćnim četama 25, kod legionara 20 a pretorijanskih kohorti 16. Suprotno mišljenju da su diplome dobivali svi isluženi

vojnici (emeriti) DUŠANIĆ 1983, razmatra ovu problematiku u smislu daje dodjela diploma ipak bila izborna, jer ona treba predstavljati odlikovanje za hrabrost (*ob virtutem*) a ne automatsku posljedicu odsluženja vojnog roka.

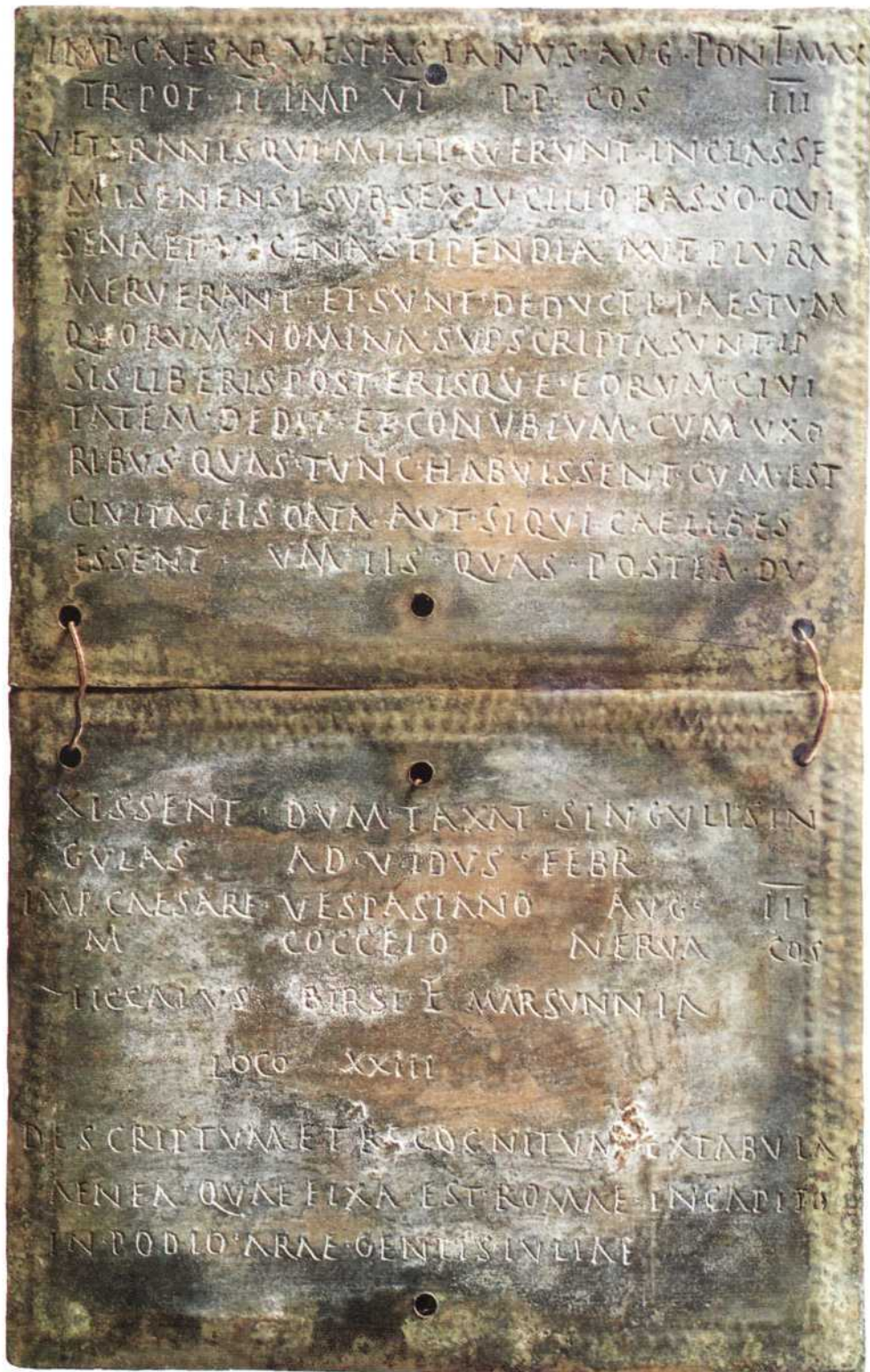
10. Peregrinima je ovo bila prilika za poboljšanje njihovog pravnog i društvenog života. Dobivanjem rimskog građanskog prava oni i njihovi potomci prihvaćali su rimski način života i latinski jezik, stoje vodilo ka općoj romanizaciji, a začim se i težilo. Romanizacija je u III st. naročito uzela maha kada je rimsko građansko pravo dano gotovo svim stanovnicima Carstva, što je izvršio car Karakala 212.g. svojom *Constitutio Antoniana*.

11. MORRIS-ROXAN 1977:300.

12. Na diplomi iz Vukovara ima 8 svjedoka a na onoj iz 64.g. CIL XVI, 5 čak 9.

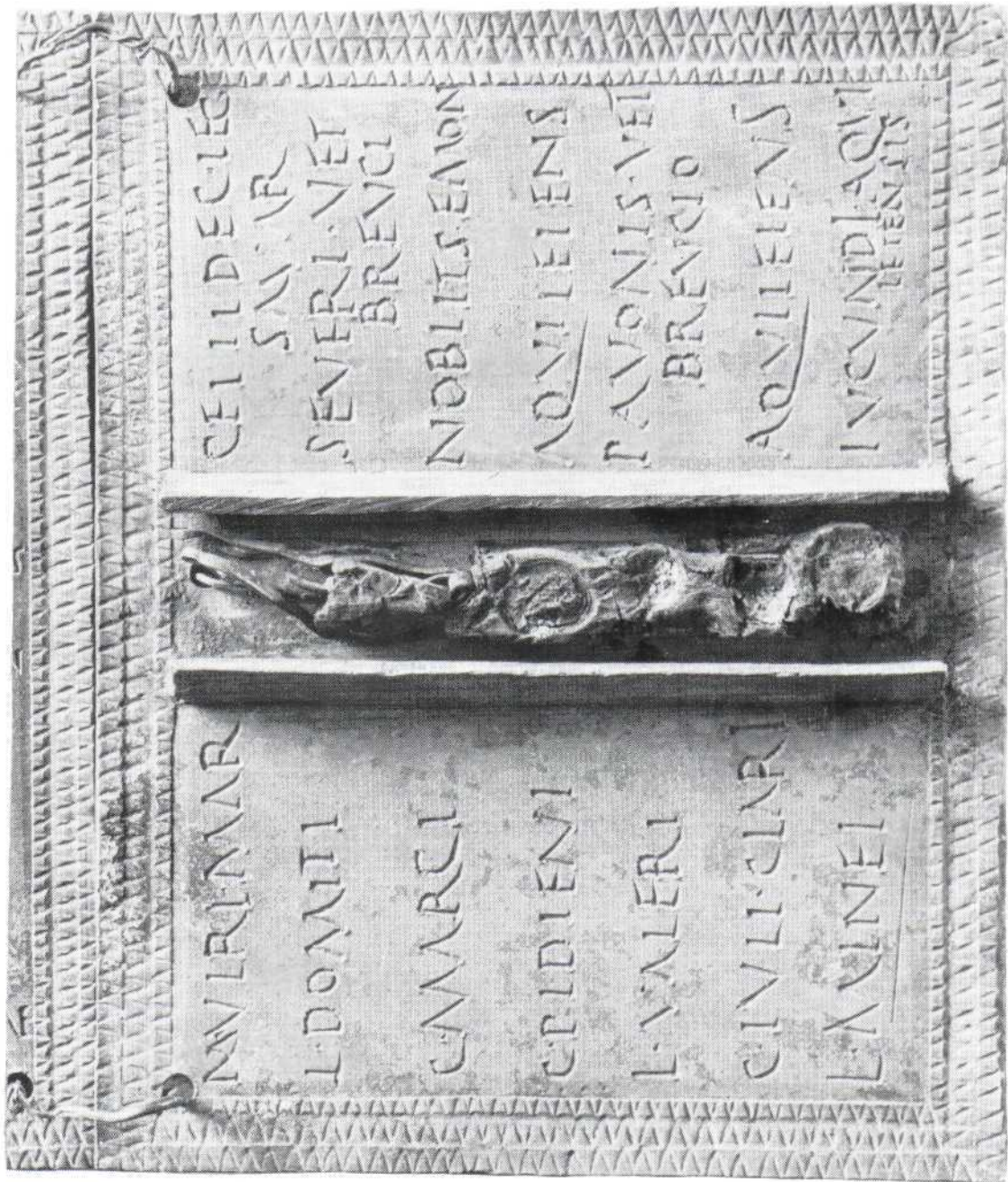
Slika 1

Slika 2

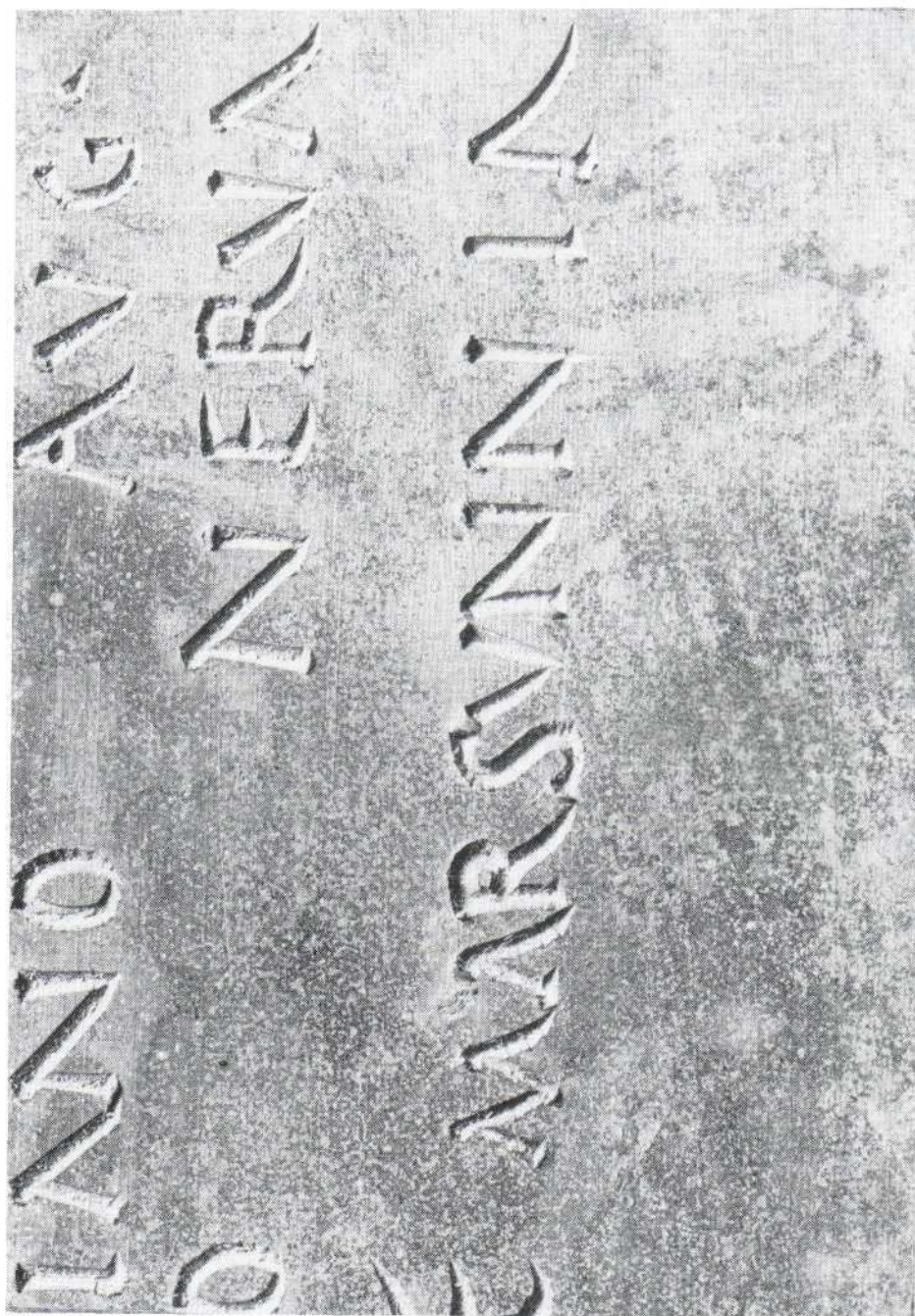
Slika 3

Slika 4

Slika 5

Slika 6

Rimska vojnička diploma iz Broda izvrsno je sačuvana. Obje su pločice čitave, kao i žice koje ih spajaju. (SI. 1) Vanjske strane pločica imaju malo hrapaviju površinu s mjestimičnom zelenkastom patinom, a unutarnja površina je glatka i u većem dijelu bjelkaste boje.¹³ (SI. 1 i 2) Tekst diplome potpuno je čitljiv tako da nema problema niti s njezinim datiranjem i tumačenjem. Ono što daje posebnu vrijednost ovoj diplomi je izvanredna očuvanost pečata, zajedno s njihovim ležištem i pokretnim poklopcem. (SI. 3) Dobro je sačuvan i rubni ornament vanjskih stranica, trostruki niz cik-cak ureza. Obje pločice su iste visine i širine, dimenzije 16,8 x 13,1 cm, ali se razlikuju međusobno u debljini i težini: prva pločica je debljine 1,5 mm, a težine 362,4 gr., dok je debljina druge pločice od 2 do 3,2 mm, a težina 365,4 gr.

Dopuna teksta, unutarnja strana¹⁴:

- 1 IMP(erator).CAESAR.VESPASIANVS.AVG(ustus).PONT(ifex).MAX(imus)
TR(ibunicia).POT(estate).II IMP(erator) VI P(ater).P(atriciae).COS III
VETERANIS.QVI.MILITAVERVNT.INCLASSE
MISENENSI.SVB.SEX(to).LVCILIO.BASSO.QVI
5 SENA ET VICENA.STIPENDIA.AVT.PLVRA
MERVERANT.ET.SVNT.DEDVCTI.PAESTVM
QVORVM.NOMINA.SVBSCRIPTA.SVNT.IP
SIS.LIBERIS.POSTERISQVE.EORVM.CIVI
TATEM.DEDIT.ET.CONVBIVM.CVM.VXO
10 RIBVS.QVAS.TVNC.HABVISSENT.CVM.EST
CIVITAS.IIS DATA AVT.SIQVI.CAELIBES
ESSENT.(C)VM.IIS.QVAS.POSTEA.DV

- XISSENT.DVM.TAXAT.SINGVLI.SIN
GVLAS A(nte) D(iem). V. IDVS.FEBR(uarias)
15 IMP(eratore) CAESARE.VESPASIANO AVG(usto).III
M(arco) COCCEIO NERVA Co(n)s(ulibus)
(centurioni) LICCAIVS BIRSI. F(ilio) MARSVNNIA
LOCO XXIII
DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA.QVAE FIXA.EST.ROMAE,IN CAPITO(lio)
20 IN.PODIO.ARAE.GENTIS.IVLIAE

Vanjska strana, imena sedam svjedoka u genitivu po njihovim pečatima:

M(arci).VIRI.MAR	CELLI DEC(urionis?).LEG(ionis?) SAVAR(iensis)
L(ucii).DOMITI(i)	SEVERI.VET(erani) BREVCII
C(ai).MARCI(i)	NOBILIS.EMON(ensis)
C(ai).PIDIENI	AQVILEIENS(is)
L(ucii).VALERI(i)	PAVONIS.VET(erani)

13. Još nije obavljena planirana konzervacija niti analiza pečata.

14. Tekstovi na unutarnjim stranicama i vanjskoj su praktično isti pa donosimo dopunu samo jednog teksta.

BREVCIO

C(ai).IVLI(i).CLARI

L(ucii).MINEI

AQVILEIENS(is)

IVCVNDI.AQVI

LEIENSIS

Tekst diplome na unutarnjim stranicama pisan je krupnijim slovima (21 red), jer ima više mjesta. Slova su dosta ujednačeno pisana, njihova veličina je oko 5 mm, s tim da su poneka veća i iskaču iz reda (primjerice u 1. redu slovo P i T u riječi *PONT(ifex)* i F u *¥(ilio)* u 18. redu). Vanjski tekst pisan je sitnijim slovima veličine oko 4 mm, sa sličnim iskakanjima (ima 23 reda). Postoje ipak manje razlike između tekstova u pisanju nekih kratica. Primjerice, TR. POT. je kratica koju susrećemo u unutarnjem tekstu, dok se u vanjskom tekstu pojavljuje oblik TRIB. POT. Izostavljeno je, zatim, slovo C u riječi (C)VM u 12. redu unutarnjeg teksta. Za razliku od vanjskog teksta, ime LICCAIVS je u unutarnjem napisano u nominativu, a *CAFITO(lio)* nije potpuno napisano. Nadalje, u oba teksta je u riječi SVBSCRIPTA slovo B pisano nepotpuno pa podsjeća na P, a na nekim mjestima je pisar pisao slova / i L slično (što je osobito zamjetljivo u imenima svjedoka, gdje su slova desno od pečata nemarnije pisana), ali se daje ustanoviti o kojem je slovu riječ.

Diploma je izdata za vrijeme cara Vespazijana (69-79) godine 71., kada je drugi put obnašao tribunsku vlast (koja se obnavljala svake godine 1. srpnja otkako je preuzeo vlast). Imperator je bio šesti put, a konzul treći put, zajedno s Markom Kokcejom Nervom, budućim carem. Svi ovi naslovi odgovaraju navedenoj godini. Diplomu je zaslužio centurion Likaj, Birsov sin iz Marsunije (MARSVNNIA), koji je zajedno s ostalim suborcima - veteranima vojevao u mizenskoj floti pod Sekstom Lucilijem Basom. Svi su oni odslužili dvadeset i šest i više stipendija i naseljeni su bili u Pestumu u južnoj Italiji. Njima, njihovoj djeci i potomcima daje se civitet i pravo zakonitog braka sa ženama koje su imali kada im je dodjeljeno građansko pravo, ili ako su koji bili ledični, s onima koje su poslije doveli, naravno, pojedini s pojedinom. Datum izdavanja je 9. veljače - *A(nte).D(iem).V.IDVS.FEBR(uarias)*. Izvorni tekst nalazio se u Rimu na Kapitoliju, na brončanoj ploči na podnožju are roda Julijevaca, a Likajevo ime bilo je na 23. mjestu (*loco XXIII*). Sedam svjedoka potvrđuje vjerodostojnost te diplome svojim pečatima, od kojih je pet sačuvano, četiri gotovo u potpunosti, a peti je okrnjen. (S1.6)

Diploma je, dakle, izdata s imenom Vespazijana, istaknutog reformatora vojske, posebno mornarice, koja je odigrala važnu ulogu u njegovoj borbi za osvajanje vlasti. U "godini četiri cara" (68-69), kada su se za prijestolje borili Galba, Oton i Vitelije, napokon je pobijedio Vespazijan. Njegova vojna djelatnost imala je ključno značenje kako za cijelo carstvo, tako i za naše krajeve. Nesigurnost granice na Dunavu nagnalaje Vespazijana da se pobrine za pojačanje tih granica i širih prostora. Proveo je reorganizaciju i jačanje riječne flote na Savi i ubrzo zatim osnovao je glavne luke u Sisciji i Sirmiju (70-73), koje su postale kolonijama rimskih građana.

U tlu Italije postojale su flote, u Mizenu (*Misenum*) te Raveni (*Ravenna*). Osnovane su bile u vrijeme Oktavijana (luka u Mizenu 22.g. pr. Kr., a u Raveni potkraj njegove vladavine). Te su carske flote i poslije Augusta (Oktavijana) zadržale svoju važnost, a vrhunac su dostigle upravo za vladavine Vespazijana, koji je osobitu pozornost posvetio njihovoj uspješnoj organizaciji. Dodjelivši tim flotama počasni naziv *praetoria* (*Classis praetoria Misensis/Ravennatis*), stavio ih je u isti rang s drugim pretorijskim četama, pretorijanskim kohortama. Na taj način se Vespazijan odužio mornarima koji su ga tijekom građanskog rata podržali i bez kojih bi teško izvejavao konačnu pobjedu.¹⁵

15. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:42,43.

Scriptura exterior

Pag 1

M•VIRI•MAR
 L•DOMITI
 C•MARCI
 C•PIDIENI
 L•VALERI
 C•IVLI•CLARI
 L•MINEI
 (*locus sigillorum*)
 SEVERI•VET
 BREVCI
 NOBILIŠ•EMON
 AQVILEIENS
 PAVONIS•VET
 BREVCIO
 CELLIDEC•LEG
 SAVAR
 AQVILEIENS
 INCVNDI•AQVI
 LEIENSIS

Pag 4

IMP•CAESAR VESPASIANVS•AVG•PONT
 MAX TRIB•POT•II•IMP VI•P•P•COS•III
 VETERANIS•QVI•MILITAVERVNT•IN
 CLASSE•MISENENSI•SVB•SEX•LVCILIO
 5 BASSO•QVI•SENA•ET VICENA•STIPEN
 DIA•AVT•PLVRA MERVERANT•ET•SVNT
 DEDVCTI•PAESTVM•QVORVM•NOMINA
 SVBSCRIPTA•SVNT•IPSIŠ•LIBERIS•POSTE
 RISQVE•EORVM•CIVITATEM•DEDIT•ET
 10 CONVBIVM•CVM•VXORIBVS•QVAS
 TVNC•HABVISSENT•CVM•EST•CIVI
 TAS•IIS•DATA•AVT•SI QVI•CAELIBES
 ESSENT•CVM•IIS•QVAS•POSTEA DV
 XISSENT•DVM•TAXAT•SINGVLI•SIN
 15 GVLAS•**A•D•V IDVS FEBR**
IMP CAESARE VESPASIANO AVG III
M COCCEO NERVA COS
>LICCAIO•BIRSI F MARSVNNIA
LOCO XXIII
 20 DESCRIPTVM ET RECOGNITVM EX
 TABVLA•AENEAE•QVAE•FIXA•EST
ROMAE•IN CAPITOLIO•IN PODIO•ARAE
GENTIS IVLIAE

Scriptura interior

IMP«CAESAR »VESPASIANVS »AVG • PONT-MAX
TR «POT- li IMP VI P«P«COS III
VETERANIS «QVI -MIUTAVERVNT'IN CLASSE
MISENENSI • SVB-SEX • LVCILIO • BASSO-QVI
5 SENA ET VICENA-STIPENDIA-AVT-PLVRA
MERVERANT-ET-SVNT-DEDVCTI-PAESTVM
QVORVM-NOMINA-SVBSCRIPTA-SVNT-IP
SIS-LIBERIS-POSTERISQVE-EORVM-CM
TATEM-DEDIT-ET-CONVBIVM.CVM-VXO
10RIBVS-QVAS-TVNC-HABVISSENT-CVM-EST
CMTAS-IIS DATA AVT-SIQVI-CAEUBES
ESSENT- VM-IIS-QVAS-POSTEA-DV

pag 2

XISSENT«DVM«TAXAT«SINGVLI*SIN
GVLAS A D'V-IDV&FEBR
15 IMP CAESAREVESPASIANO AVGi • III
M COCCEIO NERVA COS
>LICCAVS BIRSI«F MARSVNNIA
LOCO XXIII
DESCRIPTVM«ET RECOGNITVM EX TABVLA
20 AENEA*QVAE FIXA'EST" ROMAE'IN CAPITO
IN-PODIO-ARAE • GENTIS-IVVAE

pag 3

Glavna baza mizenske flote bila je u Mizerni. Flota locirana u tamošnjoj luci je, zahvaljujući svom povoljnom položaju, postala čakjačom i važnijom od ravenske flote. Njezini osnovni zadatak bio je očuvanje mira na Tirenskom moru te nadzor nad dovozom žita iz Sicilije i Egipta, a isto tako nadgledala je obale Sredozemlja i Atlantika.

I u okrilju mornarice postojala je pomorska centurija, ustrojena po uzoru na kopnenu. Posada ratnog broda smatrala se centurijom, a njezini vrhovni zapovjednik - centurion. On je nadgledao vježbanje vojnika, upravljao njihovim vojnim akcijama i po potrebi ih kažnjavao. Za razliku od trijerarha, zapovjednika broda, koji je redovito bio primorac, centurion je mogao biti i podrijetlom iz unutrašnjosti, jer je jedini uvjet za obnašanje te dužnosti bila duga i uspješna služba u mornarici. Sastavnim dijelom brodske centurije smatrao se pomorski dio posade. Iako samostalan u navigacijskim poslovima, bio je potčinjen centurionu.¹⁶ Naš veteran Likaj iz Marsunije je kao centurion imao važnu ulogu u mizenskoj floti.

Svakom flotom kao samostalnim tijelom zapovjedaio je jedan prefekt (*praefectus classis*) kojega je postavljao izravno car. Na našoj brodskoj diplomi navodi se:... "*veteranis qui militaverunt in classe Misenensi sub Sex. Lucilio Basso*. Sekst Lucilije Bas je (po Tacitu, Hist. 2, 100) nakon prefekture bio od strane Vitelija postavljen na čelo ravenske i mizenske flote,¹⁷ ali je kasnije prešao na Vespazijanovu stranu. Veterani, koji su tada s prefektom Basom bili u obje flote, sa svojim su se vojnicima odmetnuli k Vespazijanu i ratovali za njega. U znak sjećanja na ta vremena, imperator je samog Basa i njegove vojnike nagradio. Veterani su za osobite zasluge dobili posebne privilegije, naseljeni su (deducirani) u kolonije. Vespazijan nije trebao Basa samo u Kampaniji; on je dekretom dvije italske flote spojio u jednu prefekturu.¹⁸ Pomorska prefektura je od posve vojničke u Klaudijevo doba postala poluadministrativnom, jer je Sredozemljem već pedesetak godina vladao mir, a u Vespazijanovo doba je ta prefektura dostigla status najviše vojničke službe dostupne viteškom staležu. Sekst Lucilije Bas imao je tu čast daje kao zapovjednik glavne italske flote - *praefectus classis praetoriae Misenensis* (a time i cijele flote) - postigao vrhunac u svojoj karijeri, bio je u rangu iznad svih prokuratora carske uprave.¹⁹

Veterane mizenske flote Vespazijan je uglavnom slao u Pestum ("*...etsunt deducti Paesti...*"). O tome svjedoče primjerci diploma izdanih 71. godine. Dvije diplome imaju, zanimljivo je, isti datum kao i brodska, 9.11.71. Riječ je o diplomama suboraca našeg Likaja iz Marsunije, centuriona Hezbenusa (*Hezbenus*) sina Dulazena, Sapejca iz Trakije (CIL XVI, 12) i Dačanina Tucija (*Tutius*), Butova sina, iz Mezije (CIL XVI, 13). Oni, kao i naš veteran, nisu ostali u južnoj Italiji nego su se vratili u rodni kraj, gdje su diplome i pronađene. U Pestum su deducirani veterani s diploma izdatih 5.IV.71., aprimaoci su Damin sin Marko (*Marcus*), Sijjac iz Gerase (CIL XVI, 15) i *Basel*, Turbelov sin iz Galinarije na otoku Savniji (CIL XVI, 16).

Veterane ravenske flote Vespazijan je slao u Panoniju, kako se to vidi na diplomi centuriona Platara, Venetova sina, Mezejca, izdatoj 5.IV.71., nađenoj u Saloni (CIL XVI, 14). Prema nekim autorima, ravenskoj floti pripada i nosilac diplome iz Grabarja, nadomak Slavenskog Broda, koja je izdata 14. ili 30. travnja 71. g. (treće Vespazijanovo otpuštanje vojnika te godine). Kako je sačuvana samo prva pločica, i to oštećena, nije vidljivo ime, već samo ime oca i narodnosna pripadnost ("*...Lensis Pannonio*", CIL XVI, 17). Samo po naznaci "*... qui sena et [vice]na sti\pendia*..." zna se da je bio veteran flote, ali nije poznato koje. Za razliku od ostalih diploma izdanih iste godine, a koje navode dedukciju u kolonije, na diplomi iz Grabarja to ne piše. Na diplomi

16. DOMIĆ-KUNIĆ, 1996:47.

18. CILXVI 1936:11.

17. DESSAU 1892:395.

19. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:48.

se međutim, spominje "...in expeditione belli fortiter industrieque gesserant." Po tome je dakle vidljivo daje pored potpunog odsluženja vojnog roka ovdje riječ i o sudjelovanju u nekom ratnom pohodu. Možda je u pitanju sudjelovanje sirijske flote u judejskom ratu, kako razmišlja H. Nesselhauf, izdavač XVI. sveska CIL-a iz 1936. god. U svakom slučaju, nepoznati veteran, sin Lensija s grabarske diplome, bio je vjerovatno Breuk. Kao i Likaj iz Marsunije i on se također vratio u svoj zavičaj. Je li ga vukla nostalgija, ili neki drugi razlozi, ne možemo dokučiti. Oni međutim nisu ostali u blizini Vezuva poput nekih nosilaca diploma (CIL XVI, 1, 7, 8, 11 i 15), koji su možda nastradali u vulkanskoj katastrofi iz 79. godine. Dedukcija veterana u Panoniji dovodi se u vezu s planom Vespazijana da ojača riječnu flotu na Savi, kako je već rečeno, jer je njihova profesionalna plovidbena i brodarska vještina imala nesumnjive vrijednosti.²⁰

Služba u mornarici trajala je 26 godina, ali se najčešće u službi ostajalo i dulje. Za sam časni otpust (*honestam missio*) po obavljenoj službi nije trebao poseban carski dekret, jer se on svake godine dijelio određenog dana, a to je bila dužnost prefekta flote.²¹ Samo se na diplomama cara Galbe iz 68.g. (CIL XVI., 7, 8 i 9) podjeljuje časni otpust zajedno s građanskim i bračnim pravom, pa u tekstu piše "... *honestam missionem et civitatem dedit*". Inače se navodi daje otpust već prije podijeljen - *sunt ditnissi honesta missione, ili qui militaverunt et sunt dimissi* (CIL XVI., 1 i 11) - ili se pak niti ne spominje kada je označen broj godina pa se samo po sebi to podrazumijeva.²² Tek po primitku vojničke diplome veteran se stvarno otpuštao iz vojske.

Od ukupno 12 posvjedočenih veterana podrijetlom iz Dalmacije i Panonije (dva iz mizenske flote a ostali iz Ravene) trojica su nam ostavila svoje diplome dok se devetorica spominju na nadgrobnim spomenicima. Sve tri sačuvane diplome pripadaju veteranima ravenske flote.²³ Toj statistici pridružuje se naš veteran iz Marsunije, kao jedini Panonac mizenske flote koji nam je ostavio svoju diplomu.

Mjesto izvornika brodske diplome nalazilo se u Rimu "...in Capitolio in podio arae gentis Iuliae"²⁴ Ta se lokacija javlja prvi put na Galbinim diplomama od 22.XII. 68. god. (CIL XVI, 7, 8 i 9) te na diplomama Vespazijana (CIL XVI., 10 do 18), a već na diplomi iz Krnješevaca izdatoj 30.V.73. god. (CIL XVI., 18), piše "*in Romae Capitolio*" (objavio J. Brunšmid). Zanimljivo bi bilo pratiti kako se popunjavao prostor oko te are. Međutim, o tome se ne može dobiti potpuna slika niti pouzdani vremenski slijed. Na samo nekoliko diploma označeno je preciznije mjesto na ari, a na ostalima se samo navodi "na ari", "na podnožju are" i si.

Diplome su važni epigrafički spomenici koji daju mnoštvo podataka za proučavanje različitih aspekata rimskog života, posebno dobro organizirane rimske vojske, uloge vojnih zapovjednika, rasporeda i kretanja vojnih odjela i dr. Značajan je doprinos i u kronologiji koju otkriva *cursus honorum* pojedinih careva. Diplome donose i imena konzula koji su u određeno vrijeme obnašali tu dužnost, a isto tako su važni podaci o primaocu diplome, njegovoj narodnosnoj pripadnosti ili zavičaju.

Za nas je posebno zanimljivo što je naš veteran Likaj bio stanovnik Marsunije i što je bio domaćeg podrijetla, s područja kojeg je nastavalo panonsko pleme Breuci. Plinije i drugi izvori naglašavaju da su Breuci živjeli u Donjoj Panoniji, s obje strane Save, zapadno od Sirmija. Teško je, međutim, odrediti točne granice. Mjesto nalaza negoslavačke diplome, udaljeno 8 km od Kornaka (*Cornacum*, današnji Sotin), kao i mjesto nalaza najnovije vukovarske diplome, govori da su se

20. ZANINOVIĆ 1993:56.

21. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:48.

22. BRUNŠMID 1891:38,39.

23. DOMIĆ-KUNIĆ 1996:58.

24. Izvorni dekreti su se najprije čuvali na Kapitoliju a od Domicijana(81-96.g.)naPalatinu, "*in muro post templum divi Augusti ad Minervam*" (iza Augustova lirama kod kipa Miner-ve). - DE SSAU 1892:389 i BRUNŠMID 1898:145.

Breuci širili i na sjeverozapad od Sirmija te da su im istočni susjedi bili Kornakati.²⁵ O značaju Breuka govori činjenica daje po njima osam kohorti rimske vojske dobilo ime (*cohortes Breucorum*), a na mnogim spomenicima za pojedince se navodi da su po narodnosti Breuci (*natione Breucus*, ili samo *Breucus*)? ⁶ Takvo podrijetlo zabilježeno je na diplomama iz Negoslavaca (*Liccaius Liccaif. Breucus*) i Vukovara (*Dasius Carmaif. Breucus*).²⁷ Riječ *Breucus* javlja se i kao osobno ime, primjerice "(*B*)reucus Blaedar(i) f. natione Breucus miles ex coh. IPann. 36, stip. 16 (Bingerbruck, I. st. - CIL XIII 7510²⁸.) Ime Likaja i njegova oca Birsas, kao i sva ostala koja ovdje navodimo, pridonose daljnjem proučavanju onomastike Breuka i uopće boljem poznavanju ovog moćnog panonskog plemena.

Likaj je često ime kod Breuka, tako se na negoslavačkoj diplomi i otac i sin zovu Likaj (*Liccaius Liccaif. Breucus*). To se ime javlja i u drugih panonskih plemena; imaju ga Kolapijani - *Liccaius*, zatim Amantini - *Licaios*, *Liccaus* i Skordisci kao *Luccaius*. Postoje potvrde daje to ime široko rasprostranjeno, ali je ipak izrazito karakteristično za Panonce sjeverno od Save.²⁹ Postoje i drugi oblici tog imena, kao *Liccavus*, *Licco*, *Liccana*³⁰ i *Licca*³¹. Bilo bi zanimljivo saznati značenje ovog imena.

Na prvoj vanjskoj stranici diplome zapisana su imena sedmorice svjedoka. Među njima nailazimo na dva veterana Breuka, kod kojih nam je zanimljiv *cognomen* drugoga - *YAWO(nis)*, pa je i to još jedan priloge breučkoj onomastici. Zatim imamo jednog svjedoka iz Savarije (Szombathely), tri iz Akvileje i jednog iz Emone. Emonac Kaj Marcije Nobilis pojavljuje se kao svjedok i na negoslavačkoj diplomi, izdanoj 65.g., stoje vrlo zanimljivo i rijetko zato razdoblje.³² Zabilježen je još samo jedan slučaj pojave istog svjedoka, na diplomama Dezidijata Nerve, Laidovog sina, iz Herkulanuma, od 7.III.70.g. (CIL XVI, 11) i Mezejca Platona, Venetova sina, iz Salone, od 5.IV.71. (CIL XVI, 14). Na njima se pojavljuje kao svjedok Jadestinac/Zadranin Kvint Publije Krescens. Nadalje, ponovno treba istaknuti sačuvane pečate nekolicine svjedoka, što je doista velika rijetkost; za sada nam naime nije poznat niti jedan sličan slučaj. (SI. 7)

Stanovnici Panonije, kao i Dalmacije, rano su se počeli novačiti u rimsku vojsku: od Augustova doba u kopnene pomoćne čete, a od Klaudija i u mornaricu. O novačenju domaćih ljudi s područja današnje Slavonije govore pronađene diplome koje se odnose na ove prostore pa tako i najnovije diplome iz Vukovara i Broda. Na osnovi datuma izdavanja tih diploma mogao bi se već

25. DUŠANIĆ 1978:466.

26. BOJANOVSKI 1988:365, *Dasmenus Dasif. Breucus mil.coh.VIII Breucorum 35, stip. 12 (Rigomagus, I st.) - CIL XII, 7801-7802: Marcinus Surconis f. Breucus mil.coh. VII Breuc. 35, stip. 12 (Clivia, I. st.) - CIL XIII, 8693.*

27. DOMIĆ-KUNIĆ 1996: 56; za razliku od pripadnika kopnenih četa, koji su redovito navodili svoje pravo narodno-podrijetlo ili zavičaj, mornari mizenske flote su uglavnom uz svoje ime dali napisati *natione Pannonius* i *natione Dalmata/Delmata*, čime su naznačili svoju administrativnu pripadnost. Primjer je to diplome iz Grabarja {...*Lensif. Pannonio*} dok bi brodska diploma u ovom slučaju bila iznimka.

28. BOJANOVSKI 1988:365.

29. KATIČIĆ 1968:48,51.

30. DUŠANIĆ 1978: 465, *Sassaius Liccaif., miles ex coh. VIII Breucorum* (CIL XIII, 8313, Cologne); *Scenobarbus/Licc/onis? f. Bre/uc/us, mil ex coh. VIII Breucorum* (CIL XIII, 12062, Cologne); *Licaius Seri f.miles ex c/o/h. I Pan/n/onioru/m/(CIL XIII. 7510, Bingham)*

31. DOMIĆ KUNIĆ 1996:52, u tabeli o vrstama imena (onomastička formula) Dalmatinaca i Panonaca u mizenskoj floti, među časnicima koji su dvostruko ime, latinsko i domaće, navodi se ime "*L.Iallus Valens qui est Licca Bardif.*" dok je *Scaeva liccaif.* zadržao svoje domaće ime. Do 71.g. mornari su uglavnom imali domaća imena (primjer je to diploma u CIL XVI, 12-16 izdanih 71. a tu se uklapa i diploma iz Broda i vjerovatno i Grabarja (CIL XVI, 17), dok se već na sljedećoj diplomi iz Krnješevaca, iz 73. g. (CIL XVI, 18) pojavljuje latinsko ime, kao i na svima ostalima.

32. MORRIS-ROXAN 1977:326-331, od 120 diploma na kojima su sačuvana imena svjedoka, autori su prema njihovom podrijetlu podijelili diplome u tri razdoblja: prvo je do 73/74. g. gdje su svjedoci uglavnom suborci ili zemljaci primaoca diplome, a drugo je od 74. do 138.g. kada je bila česta pojava istih svjedoka na više diploma, primjerice, *P.Atinus Rufus* je bio svjedok 8 puta a *L.Pullius Verecundus* 9 puta (bio je svjedok i na diplomi iz Siska, od 8.V 100.). U trećem periodu od 138. do 212. g. svjedoci se pojavljuju po strogo određenom redu.

dobiti redosljed novačenja, ako se računa da su vojnici odslužili potpuni vojni rok, 26 godina u mornarici i 25 godina u kopnenoj vojsci. To bi izgledalo ovako: 29 godine KORNAKATI (diploma iz Bijele Crkve kod Rače, od 13.11.60., J. Brunšmid, 1886/7. i CIL XVI, 2); 35 godina VARCHIANI (diploma od 2.VI.60. CIL XVI, 4) i BREUCI (diploma iz Vukovara od 2.VI.60.); 40 godina BREUCI (diploma iz Negoslavaca od 17.VI.65.) i 45 godina BREUCI (diploma iz Broda od 9.II.71. i diploma iz Grabarja od 14/30. IV.71.). Na osnovi iznesenih podataka dolazi se do zaključka daje novačenje bilo svake pete godine.

Nalaz najnovije vojničke diplome ima veliko značenje za Slavonski Brod. To je prvi put da nailazimo na pisani spomen imena antičkog grada na području Broda, poznatog u izvorima kao *MarsonialMarsonie*. Pojava imena ovoga grada na diplomi prilog je činjenici daje Brod u rimsko doba bio istaknuto urbano središte na važnom cestovnom i riječnom pravcu od Siscije i Sirmija, značajnih antičkih gradova provincije Panonije. Naziv grada u obliku MARSUNNIA (sl.8) potvrđuje dosadašnje mišljenje o domaćem podrijetlu ovog imena, koje je do danas sačuvano u nazivu rječice Mrsunje, zapadno od grada.

OPIS ILUSTRACIJA:

Slika 1. Vanjske stranice diplome

Slika 2. Unutarnje stranice diplome

Slika 3. Pečati u ležištu s pokretnim poklopcem na prvoj vanjskoj stranici.

Slika 4. Imena svjedoka i njihovi pečati

Slika 5. Pečati svjedoka

Slika 6. MARSUNNIA - ime rimskog grada na području današnjeg Broda

PICTURE CAPTIONS

1. Diploma cover

2. Inner side of diploma

3. Seal in position with sliding lid on the outer side

4. Names and seals of witnesses

5. Seals of witnesses

6. MARSUNNIA - Roman name of city in surroundings of Brod. Photographs by Damir Fajdetić, Slavonski Brod.

Tekst diplome preveo je i nadopunio Mirko Bulat iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Autor fotografije je Damir Fajdetić iz Slavanskoga Broda.

LITERATURA

Korpusi natpisa:

CIL - *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Berlin.

DESSAU H. - *ILS. Inscriptiones Latinae Selectae*. Berlin 1892.

Autori:

- BENEDETTI, A. 1973. Un Diploma militare. *Umago d'Istria nei secoli*, vol. Trieste, 1973:37-49.
- BOJANOVSKI, I. 1988. Bosna i Hercegovina u antičko doba. *Djela CBI*, 66-6/1988.
- BRUNŠMID, J. 1891. Rimski vojnički diplom iz Ilače u Srijemu. *VHAD*, 13/1891: 33-40.
- BRUNŠMID, J. 1897. Rimski vojnički diplom iz Bijeke crkve kod Rače (Kotar mitrovački). *VHAD* n.s., 2/1896/97: 1-6.
- BRUNŠMID, J. 1898. Rimski vojnički diplom iz Krnješevaca (Kotar Zemun). *VHAD*, n.s., 3/1898: 144-149.
- BRUNŠMID, J. 1911. Rimski vojnički diplom iz Siska. *VHAD*, n.s., 11/1910-11:23-39.
- BRUNŠMID, J. 1919. Ulomak rimskoga vojničkoga diploma iz Siska. *VHAD*, n.s., 14/1915-1919: 19-21.
- DOMIĆ KUNIĆ, A. 1996. Classis praetoria Misenatium. *VAMZ*, 3.s., 33/1995-1996:39-72.
- DORN, A. 1984. Rimska vojnička diploma iz Negoslavaca. *Hrvatsko arheološko društvo, Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji*. Vukovar, 1984: 165-174.
- DUŠANIĆ, S. 1978. A Military Diploma of A.D. 65. *Germania*, 56/1978:461-475.
- DUŠANIĆ, S. 1983. The Award of the Military Diploma. *A Ves*, 33/1982-1983:197-232.
- KATIČIĆ, R. 1968. Narodi i jezici antičke Slavonije. *Revija* (Osijek), 3/1968:46-52.
- MORRIS, J. - ROXAN, M. 1977. The Witnesses to Roman Military Diplomata. *AVes*, 28/1977: 299-333.
- ROXAN, M. 1978. *Roman Military 1954-1977*. London, 1978.
- SCARRE, C. 1995. *Chronique des Empereurs Romains*. London, 1995.
- VUČKOVIĆ TODOROVIĆ, D. 1968. Vojnička diploma iz kastruma Taliatae. *Starinar*, 18/1968: 21-34.
- ZANINOVIĆ, M. 1993. Classis Flavia Pannonica. *IzdHAD*, 16/1993: 53-58.

SUMMARY

ROMAN MILITARY DIPLOMA FROM SLAVONSKI BROD

In 1997 the Brodsko Posavlje Museum in Slavonski Brod came into possession of an exceptionally valuable Roman document. By mere chance, while sand was being dredged from the River Sava, about 40 km downstream from Brod, a Roman military diploma dating from the first century AD was discovered. Its importance and unusually good state of preservation have given it a prominent place in the Roman department of the museum, alongside an equally well preserved ceremonial Roman greave, found in a similar manner near the Sava in 1975.

It is not common to find a Roman diploma in Croatia. The first were discovered in the 19th and early 20th centuries. And considerably later a well preserved example was found in Negoslavci (Vukovar region) in 1975, and in Vukovar itself in 1993. The diploma recently found is the second to be discovered in the same region since in 1862 (CIL XVI17) a diploma was found in Grabarje, very near Slavonski Brod.

The diploma was a legalized copy of an imperial document conferring on meritorious soldiers the legal rights and privileges *of civitas et conubium* and consisting of two interlinked bronze tablets. It is engraved with the same text twice, inside (larger) and outside. That the text is an authentic copy of that on public view in Rome is vouched for by witnesses (usually seven but sometimes more) with their seals. The main text is the inside one, the outer one was so that the diploma did not always have to be opened for reference and thus the seal broken.

Diplomas were awarded to auxiliaries and naval veterans, recruited mainly from among non-Romans, and to volunteers from the provinces (*peregrini*), for whom military service was a springboard to a better social position. They were also awarded to the Praetorian Guard and urban cohorts (*praetoriani et Urbani*) who thereby gained the legal right to marriage.

The recently discovered diploma in Brod is the best preserved until now. Both tablets and the laces binding them are whole, and it is of standard dimensions, 16.8 x 13.1 cm weighing 727.8 grams. What makes it particularly valuable is the state of preservation of the seals of the witnesses (of seven there are five preserved, four are whole and a fifth chipped) which makes it almost unique.

It was issued in the time of the Emperor Vespasianus in the year 71 when he was for the third time *Tribunicia potestas* and third time consul together with *Marcus Cocceius Nerva*, a future emperor. It was awarded to centurion LICCAIUS BIRSI ~~Æ~~(*ilio*) MARSVNNIA, who together with other veterans fought in the famous *Classis praetoria Misenatium* under the command of *Sextus Lucius B*, prefect of both Roman fleets (*Praefectus classis praetoriae Misenensis/Ravennatis*). They had all settled (*sunt deducti*) in *Paestum*, and citizenship was conferred on them and their descendants, and the right of marriage to wives which they already had or might later bring. The diploma is dated 9 February - "*A(nte) 'D(iem) V IDVS FEBR(uarias)*". The original text is on the Capitol in Rome, standing on the altar of the Gens Julia and Liccaius names in then 23rd place.

The Emperor Vespasianus was the first great military reformer after Augustus, especially of the navy which played a great part in his retention of power. In "the year of the four emperors" when Galba, Otho and Vitellus all vied for power it was Vespasianus who prevailed, greatly thanks to the help of *Sextus Lucilius Bassus* who brought his veterans over to Vespasianus' side. Vespasianus' military victories were of crucial importance for the whole empire and especially for the parts of Croatia where this diploma was found.

He reorganized the river fleet on the Sava to strengthen the Danube frontier and established two main ports on the Sava, *Siscia* and *Sirmium*, which became colonies of Roman citizens.

Veteran *Liccaius* from *Marsunia* had an important post of centurion in the *Misenum* fleet. The Roman navy had the rank of centurion as did the land army. The crew of a ship was considered to be a century and its commander a centurion. He was responsible for their training, fighting and if need be for punishment.

The veterans of Vespasianus' *Misenum* fleet mainly settled in *Paestum* from which a number of diplomas were issued in the year 71 dating (CIL XVI 12, 13, 15 and 16), the diplomas 12 and 13 being issued the same day as the naval diploma, 9.II. 71 to centurion "... *Hesbenus Dulazenif. Sappa* " from Thrace" and "... *Tutio Butif. Dacus* " from *Moesia*. They, like *Liccaius* did not stay in south Italy but returned to the land of their birth which is where their diplomas were found.

Naval service lasted 26 or more years. Honourable discharge (*honesta missio*) took place annually at the end of such service conducted by the prefect of the fleet. Only on receiving a diploma was a veteran actually discharged.

A Roman military diploma has great importance for Slavonski Brod especially since veteran *Liccaius* was from *Marsonia*, a Roman city in the vicinity of today's Brod, known as *Marsonia/Mar-*

sonie, he was thus a local man from the Pannonian *Breuci* tribe which lived in *Pannonia Inferior*. The name *Breucus* is often found in inscriptions mentioning the 8th cohort or the Roman army for which reason they were named *cohortes Breucorum*. *Liccaius* is a name often found among the Breuci. On the Negoslavci diploma father and son are both called *Liccaius* ("*Liccaius Liccai F. Breuco* ") and it is found among other Pannonian tribes (*Colapiani, Amantini, Scordisci*) in the form of *Liccaius, Licaios, Liccaus, Luccaius* or other forms of the name such as *Liccavus, Licco, Liccana, Licca*.

There is another link between this newly found diploma and that from Njegoslavci, they have a common witness - *Caius Marcius Nobilis* from *Emona*, which is rare in this period of issuing diplomas according to origin

The form *MARSVNNIA* as the Roman name for Brod confirms the belief concerning the local origin of the name which is still preserved in the name of Mrsunja stream. This is the first time that we find the original name of this Roman city which suggests that Brod must at that time have been a town of some importance on the important road and river route *Siscia-Sirmium* and among the most important towns in the province of *Pannonia*.

This diploma from Brod is the best preserved specimen that we have of a document of its kind and has considerably enriched our archeological knowledge about Slavenski Brod which may pride itself on an ancient urban tradition.

Rukopis primljen 12.V.1998.

Rukopis prihvaćen 18.VIII.1998.